

ספר המצוות לרמב"ם

עשה ג-ד: אהבת ה' ויראתו

הרב חיים סבתו¹

חלק ראשון: אהבת ה' (עשה ג)

א. אהבת ה' לשיטת הרמב"ם – הרגש והדרך להגיע אליו

הרמב"ם קובע כמצווה לאהוב את ה':

והמצווה השלישית הוא הצווי שנצטוינו על אהבתו יתעלה, והוא שנתבונן ונסתכל במצוותיו וצווייו ופעלותיו, כדי שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית העינוג, וזוהי תכלית האהבה המצווה. ולשון ספרי: "לפי שנאמר 'ואהבת את ה' - להיך' (דברים ו, ה) - יודע² אני כיצד אוהב את המקום? תלמוד לומר: 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך' (דברים ו, ו) שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם". הנה בארנו לך כי בהתבוננות תושג לך ההשגה, וימצא התענוג - ואז תהיה האהבה בהכרח.

האהבה, מעצם הגדרתה, היא רגש שמתעורר באדם. את עוצמת הרגש הזה מתאר הרמב"ם בצורה מרהיבה בהלכות תשובה (י, ג):

וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתרה רבה עזה עד מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד, כאלו חולי האהבה שאין דעתן פנויה מאהבת אותה אשה שהוא שוגה בה תמיד, בין בשכבו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה - יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגין בה תמיד, כמו שצונו: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". הוא ששלמה אומר דרך משל: "כי חולת אהבה אני" (שיר השירים ב, ה), וכל שיר השירים משל הוא לעבין זה.

אמנם, לפי הרמב"ם התורה לא מצווה את האדם על הרגש בפני עצמו - אי אפשר לדרוש מהאדם להגיע לאהבה רק מכוח ציווי. התורה מצווה לעשות פעולה שכלית מסוימת, ופעולה שכלית זו מביאה באופן אוטומטי לידי רגש: "בהתבוננות תושג לך ההשגה, וימצא התענוג - ואז תהיה האהבה בהכרח". הרמב"ם חוזר על הדברים בחתימת הלכות תשובה (י, ו), וטוען שזו הדרך היחידה להגיע לאהבת ה':

¹ סוכם בידי תלמידים ועבר אישור של הרב.

² הרב קפאח מעיר שנראה שצ"ל "איני יודע", וכך הוא בספרי לפנינו. מכל מקום ברור שזה בלשון שאלה. כל הזכויות שמורות

דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו שלאדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל שבעולם חוץ ממנה כמו שצוה ואמר "בכל לבבך ובכל נפשך" – אלא בדעה שידעה³. ועל פי הדעה – על פי האהבה, אם מעט – מעט, ואם הרבה – הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעין לו את קונו כפי שיש באדם להשיג, כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה.

הרמב"ם אומר שניתן להגיע לאהבת ה' – רק אם מגיעים להכרת ה'. כמו בתחומים אחרים, היכולת לאהוב נובעת מההיכרות⁴.

איזו היכרות היא האמצעי המביא לאהבת ה'? הרמב"ם בספר המצוות מסתמך על הספרי, הלומד מסמיכות הפסוקים שההתבוננות במצוות ("והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך") – הוא אשר מביא את האדם לאהבת ה'. הרמב"ם בספר המצוות מזכיר זאת כאמצעי אחד ("במצוותיו וצויו"), אך מוסיף לו גם את ההתבוננות וההסתכלות ב"פעולותיו" – מעשי ה' בעולם. כיוון זה הוא שמורחב ומודגש במשנה תורה, בהלכות יסודי התורה (ב, ב)⁵:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה לא ערך ולא קץ – מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול⁶, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי ל-להים ל-ל חי" (תהלים מב, ג). [...] ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים, כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את ה', כמו שאמרו חכמים בענין אהבה: שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

הרמב"ם אומר שהדרך לאהבת ה' היא בהתבוננות בחכמה הגלומה בבריאה⁷. כהמשך להלכה זו מתאר הרמב"ם באריכות את חכמת ה' ביסודות בריאת העולם (עד סוף פרק ד), מה שמוגדר לפי הרמב"ם כ"מעשה מרכבה" (ב,

³ פירוש המשפט: רק בעזרת דעה שידע האדם את ה' ניתן להגיע לדרגה הראויה של אהבת ה', דרגה שבה עוזב כל שבעולם חוץ ממנה ושוגה בה תמיד (המילים עד "ובכל נפשך" הן תיאור הדרגה הראויה).

⁴ הרמב"ם דן בהרחבה בנושאים הללו, של אהבת ה', במורה הנבוכים (ג, נא), והרבה מהרעיונות בהם אנו עוסקים מופיעים גם שם.

⁵ הרמב"ם עוסק בנושא אהבת ה' בשני מקומות במשנה-תורה: בהלכות יסודי התורה ובסוף הלכות תשובה. בכך נועץ הרמב"ם את סופו של ספר המדע בתחילתו (ואף מסיים את הספר במילים "כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה"), כשבשני המקומות הוא עוסק ברעיון היסודי של אהבת ה'.

⁶ מעניין להעיר שלפי לשון זו ידיעת ה' אינה רק הסיבה לאהבה, אלא היא גם הדבר הנאהב – מי שמתבונן בבריאה כראוי ומבין את החכמה הגלומה בה, משתוקק מתוך כך **לדעת** את ה' יותר.

⁷ וצריך עיון לכאורה מדוע השמיט כאן את הדרך לאהבת ה' המבוססת על חכמת ה' הגלומה בתורה, ואף הסב את דברי הספרי מהקשרם המקורי לגבי אהבת ה' הנובעת מלימוד התורה לאהבת ה' הנובעת מהתבוננות במציאות. רה"י הרב רבינוביץ' זצ"ל ביד-פשוטה מראה כי מתשובת הרמב"ם לר' אפרים מצור (מהדורת בלאו סימן קנ, תשובה לב) עולה כי בפני הרמב"ם עמד מקור מפורש בחז"ל לרעיון שלו (שלא עומד לפנינו). השונה מנוסחת הספרי שלפנינו (ראו גם בהסבר רה"י זצ"ל שם למשמעות לימוד המצוות בדברי הרמב"ם בספרנו).

כל הזכויות שמורות

יא) וכ"מעשה בראשית" (ד, י). לפי הרמב"ם, ידיעה מורכבת וקשה זו, שניתנת להימסר רק ליחידים (ד, יא) ולא כל אחד יכול להשיגה (ד, יג), נדרשת כדי להגיע לאהבת ה'⁸.

ב. הביטויים המעשיים לאהבת ה'

ביטוי מעשי מרכזי לאהבת ה' הוא כמובן כמניע לעשיית המצוות. הרמב"ם בהלכות תשובה (י, ב; י, ד-ה) מדגיש זאת:

העובד מהאהבה – עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם, לא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, וסוף הטובה לבוא בכלל. [...] ובזמן שיאהב את ה' אהבה הראויה – מיד יעשה כל המצוות מאהבה. [...] אמרו חכמים הראשונים (ספרי-דברים על יא, יג): שמא תאמר: הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר לחיי העולם הבא – תלמוד לומר "לאהבה את ה'": (דברים יא, יג): כל שאתם עושין, לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים (עבודה זרה יט, א): "במצותיו חפץ מאד" (תהלים קיב, א) – "במצותיו" – ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים (אנטיגנס איש שוכו באבות א, ג) מצוין לנבוכי תלמידיהן ומשכיליהן ביחוד: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב כל מנת לקבל טובה, אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס, אלא מפני שהוא הרב – ראוי לשמשו. כלומר: עבדו מאהבה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עדיו פורענות – הרי זה עוסק בה שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר, אלא מאהבת אדון כל הארץ שצוה בה – הרי זה עוסק בה לשמה.

הרמב"ם אומר כי מי שאוהב את ה' באהבה הראויה – יעשה ממילא את כל המצוות מתוך אותה מטרה – כיוון שהוא אוהב את ה', הוא רוצה לעשות את רצונו? אותו רעיון קבע הרמב"ם גם בהקדמתו לפרק "חלק" (פירוש המשנה סנהדרין י, א¹⁰).

ביטוי מעשי אחר מעלה הרמב"ם רק אצלנו בספר המצוות:

⁸ ועיין גם יסודי-התורה ד, יב: "בזמן שאדם מתבונן בדברים אלו ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל וכיוצא בו, ויראה חכמתו שלהקדוש ברוך הוא בכל היצורים ובכל הברואים – מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהב המקום ברוך הוא".
⁹ לא ניכנס כאן לשאלת היחס בין "עושה האמת מפני שהוא אמת" לבין עשייה הנובעת מתוך אהבת ה'. להסבר מעמיק בשאלה זו, תוך בירור המדויק של המונח "לעשות האמת מפני שהוא אמת", ראו בדברי רה"י הרב שילת (הקדמות הרמב"ם למשנה עמ' קמט-קנא).

¹⁰ בהקדמות הרמב"ם למשנה במהדורת רה"י הרב שילת – פסקה ב, עמ' קלא-קלג.

כל הזכויות שמורות

וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם שנקרא את כל בני האדם לעבודתו יתעלה ולאמונה בו, לפי שכשאתה אוהב את מי שהוא – תהללנו ותשבחנו ותקרא בני אדם לידידותו, וזה על דרך המשל, כך אם אהבת את ה' באמת במה שהושג לך מהכרת אמתתו – הרי אתה בלי ספק תקרא את הפתאים והסכלים לידיעת האמת אשר אתה ידעתה. ולשון ספרי: "ואהבת את ה'": – אהבהו על הבריות כאברהם אביך, שנאמר: "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית יב, ה), כלומר: כמו שאברהם לפי שהיה אוהב, כמו שהעיד הכתוב "אברהם אהבי" (ישעיהו מא, יח), וזה מעוצם השגתו, קרא את בני האדם לאמונה מתוקף אהבתו – כך תאהבו עד שתקרא אליו.

הרמב"ם מסביר את דרשת הספרי, המסבירה את "ואהבת את ה'": כחיוב קריאה לאנשים אחרים לתורה, לא בתור חיוב עצמאי הנלמד מקריאת המילה בניקוד שונה אלא כביטוי מעשי שבא בעקבות אהבת ה'. אדם שאוהב משהו – רוצה לגרום לאחרים להתקרב אליו, וכך אדם שאוהב את ה' רוצה לגרום לאחרים להתקרב אליו ולהשכיל אותו¹¹.

ג. מחלוקת רס"ג והרמב"ם בהגדרת המצווה

באחד מפיוטי מניין המצוות שלו לא מנה רס"ג את אהבת ה', אך בפיוט השני שלו ובספר המצוות שלו (פרק א) מנה רס"ג את המצווה. הגדרתו למצווה שונה מהותית מהגדרת הרמב"ם: והשנייה לאהוב אותו כי הוא בעל היכולת (לספק את) כל מיני האושר. לשיטת רס"ג, מצוות האהבה משמעה השתוקקות ל"כל מיני האושר" שה' יכול לתת, כנראה בתור שכר למצוות. הרמב"ם בהלכות תשובה (י, א¹²) מדגיש בבירור שלא זו הדרגה הנקראת אהבת ה', וכי זו היא דרגה נמוכה:

אל יאמר אדם: הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה **כדי שאקבל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא**, ואפרוש מן העברות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על דרך זו, שהעובד על דרך זו הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים. ואין עובד את ה' על דרך זו אלא עמי הארץ והנשים והקטנים, שמחנכים אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

לפי הרמב"ם, עבודה על מנת לקבל שכר מכונה "עבודה מיראה" ולא מאהבה, והיא לא ראויה למעלות המיוחדות למצוות האהבה.

נראה שגם רס"ג מודה שהמעלה של עבודה למען שכר אינה המעלה הגבוהה ביותר שאדם יכול להגיע אליה. אף על פי כן, רס"ג הבין שיוצאים ידי חובת המצווה גם ברמה פחותה יותר, בה יש רק אהבה לשכר המצוות.

¹¹ פיתוח של רעיון זה ראו במסילת-ישרים פרק יט (בחלק שעוסק בקנאה – לקראת סוף הפרק).

¹² והשוו גם להלכה ה.

כל הזכויות שמורות

נראה שכדי להבין את שורש המחלוקת בין רס"ג לבין הרמב"ם, יש לעיין בהדגשה מיוחדת שמדגיש הרמב"ם במקומות הרבים בהם הוא עוסק במצווה זו (מלבד בספרנו). הרמב"ם (תשובה י, ב) קובע כי מדובר במעלה גבוהה שקשה להגיע אליה:

ומעלה זו היא מעלה גדולה עד מאד, ואין כל חכם זוכה לה, והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקדוש ברוך הוא "אוהבי" לפי שלא עבד אלא מאהבה.
כך כותב הרמב"ם (יסודי התורה ד, י-יג¹³) גם ביחס לחכמות הנדרשות כדי להגיע לאהבת ה':

כל הדברים האלו שדיברנו בענין זה כמר מדלי הם ודברים עמוקים הם [...] לפי שאין כל אדם יש לו דעת רחבה להשיג פירוש וביאור כל הדברים על בורין [...] ועניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצוות האלו, הם שחכמים הראשונים קוראין אותן: "פרדס", כמו שאמרו (חגיגה יד, ב): "ארבעה נכנסו לפרדס". ואף על פי שגדולי ישראל היו וחכמים גדולים היו לא כולם היה בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בורין.

הרמב"ם (תשובה י, ה) אף מדריך מבחינה חינוכית שלא להתחיל את חינוך האדם לתורה ולמצוות ממעלה גבוהה זו, אלא מדרגה נמוכה יותר:

ואמרו חכמים (סנהדרין קה, ב, ועוד): "לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". לפיכך, כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ, אין מלמדים אותם אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתם ויתחכמו חכמה יתירה – מגלין להן רז זה מעט מעט, ומרגילין אותם לענין זה בנחת, עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדו מאהבה¹⁴.

אם כן, מעלת האהבה היא מעלה גדולה מאוד שלא כל אחד זוכה להגיע אליה. לדעת הרמב"ם, בכל זאת מדובר באחת מהמצוות שנצטוו בהם. לעומת זאת, לפי רס"ג נראה לומר שלא ניתן למנות כמצווה מחייבת דבר שרק בודדים מסוגלים להגיע אליו. ייתכן, כאמור, שרס"ג מודה שהמדרגה שהרמב"ם מצייר היא המדרגה הנעלה ביותר, אך לדעתו לא ניתן לקבוע אותה כנורמה מחייבת.

יש לציין שאולי הצורה הקיצונית שבה הצגנו את דעת הרמב"ם אינה מדויקת. אמנם "האהבה הראויה" היא דרגה גבוהה מאוד, וייתכן גם שציווי התורה מכוון דווקא אליה, אך גם אהבה חלקית היא בעלת משמעות ואולי התחלה של קיום ציווי התורה. כפי שציטטנו למעלה, הרמב"ם בהלכות תשובה (י, ו) אומר:

¹³ עיינו גם בהמשך דברי הרמב"ם בהלכה זו, שם קובע הרמב"ם כי לאנשים שאינם מכירים את ההלכה אין תשתית ראויה לעיסוק בנושאים אלו. ועיינו גם ביסודי-התורה ב, יא-יב.
¹⁴ ראו גם בפירוש לאבות (א, ג) שם הרמב"ם מתאר (בעקבות אבות דרבי נתן נוסח א, ה, ב) שבגלל משנת אנטיגנוס: "הווי כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס" נוצרו הצדוקים והבייתוסים – שהבינו מדבריו כאילו אין כלל גמול, ובהמשך (א, יא) מביא הרמב"ם מקרה זה כדוגמה ל"חכמים היזהרו בדבריכם" (ובקצרה ציין זאת הרמב"ם גם בהקדמת "חלק"). נראה שזו הסיבה שבהביאו את דברי אנטיגנוס במשנה תורה הרמב"ם מציין שכך צוו גדולי החכמים "לנבנו תלמידיהן ומשכיליהן ביחוד" – מדובר בדבר שאין לחשוף אותו לכולם.
כל הזכויות שמורות

ועל פי הדעה – על פי האהבה, **אם מעט – מעט**, ואם הרבה – הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעין לו את קונו **כפי כח שיש באדם** להשיג.

במילים המודגשות ניתן לראות שישנן דרגות שונות של השגה – "מעט" ו"הרבה", הכל לפי יכולתו האישית של האדם. מי שלא זוכה להשיג את ידיעת ה' המלאה ואת אהבתו המלאה – יכול עדיין לזכות לקיום חלקי של המצווה הזו¹⁵.

מנגד, גם הצורה בה הצגנו את דעת רס"ג אינה מדויקת דיה. בספרו הנבחר באמונות ובדעות (ב, יג) מתאר רס"ג את דמותו של מי שהגיע להשגת ה', וכותב:

וכאשר הגיע האדם לידיעת העניין הנכבד הזה בדרך העיון ובהוכחת האותות והמופתים. [...] ושוגה¹⁶ באהבתו בכל מיצוי המחשבה אשר אין בה שום הרהור, כמו שאמר: "ואהבת את ה' – להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך".

מכאן נראה שגם לפי רס"ג קיים, ואף כלול במצוות התורה, המישור הגבוה של אהבת ה' הנובע מהכרה שכלית (עיינו גם בהמשך דבריו שם). בהנחה שלא חזר בו בין המקומות השונים, נראה לומר שלדעת רס"ג שני סוגי האהבה נחשבים לקיום של מצוות התורה – אחד נמוך יותר ואחד גבוה יותר, אלא שרס"ג, כאמור, רצה לקבוע בספר המצוות דווקא את המישור אליו מסוגל כל אדם להגיע.

חלק שני: יראת ה' (עשה ד)

ד. הגדרת הרמב"ם בספר המצוות – יראת העונש

בספר המצוות הרמב"ם מונה כמצווה את יראת העונש:

¹⁵ במורה נבוכים (ג, נא) מתאר הרמב"ם תהליך ארוך שנים בו הוא מנחה את הקורא ללכת כדי להגיע לרמה מקסימאלית של דבקות המחשבה בה' – דבקות המחשבה ב-ה' בכל רגע בו האדם לא מוכרח לעסוק בצרכי העולם. לאחר מכן הוא מתאר את דרגת שלושת האבות ומשה רבנו, אליה לדעתו לא זכו להגיע שאר הנביאים, שבכל עת היו דבקים בה', גם כשעסקו בענייני העולם. לאחר תיאור דרגתם (המקבילה לתיאור שציטטנו למעלה מהלכות תשובה י, ג כתיאור האהבה הראויה עליה נצטוונו) כותב הרמב"ם: "ואין זאת מדרגה שאפשר שיחשוב איש אשר כמוני להדריך בני אדם להשיגה". גם מכאן רואים שישנן דרגות שונות במצוות אהבת ה'.

¹⁶ הרב קפאח מעיר שלפי תרגומו של רס"ג למקרא היה נכון לתרגם את המילה הערבית כאן כ"חשק", אך הוא בחר במילה "שגה" על מנת ליצור דמיון ללשון הרמב"ם (בהלכות תשובה פרק י).

כל הזכויות שמורות

והמצוה הרביעית הוא הצווי שנצטוינו לקבוע בדעתנו¹⁷ יראתו יתעלה ולערוץ מפניו, ואל נהיה כשאננים הבוטחים אלא נחוש לביאת ענשו בכל עת. וזהו אמרו יתעלה: "את ה' - להיך תירא" (דברים ו, יג)¹⁸.

ניסוח זה של הרמב"ם מתאים גם לניסוח של רס"ג (פרק א): "והשלישית - ליראה אותו כי הוא מעניש בתוקף". ניסוח דומה מופיע גם ברב שמואל בר חפני¹⁹, וכן באזהרות אבן-גבירול: "ליראה מזעמו".

לפי רס"ג, הן מצוות האהבה והן מצוות היראה עוסקות בשכר ובעונש ה-להיים. לעומת זאת, לפי הרמב"ם בספר המצוות יש הבדל גדול בין שתי המצוות - האהבה היא המעלה הגבוהה שתיארנו לעיל ואילו היראה היא יראה מעונש. ייתכן שהסיבה להבדל זה נעוצה בהקשר של הפסוק המצווה על היראה בתורה - מעט אחרי הפסוק "את ה' - להיך תירא" נאמר: "כי - ל-קנא ה' - להיך בקרבך פן יחרה אף ה' - להיך בך והשמידך מעל פני האדמה" (דברים ו, טו)²⁰.

ה. הגדרת הרמב"ם במשנה תורה - יראת הרוממות

בהגדרתו את המצווה במשנה תורה (יסודי-התורה ב, ב) הרמב"ם מתאר סוג אחר²¹ של יראה:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי ל-להים ל-ל-חי" (תהלים מב, ג). וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויירא ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמיר וגו' מה אנוש כי תזכרנו וגו'." (תהלים ח, ד-ה)²².

ראינו לעיל שהרמב"ם מדריך את האדם להגיע לאהבת ה' דרך התבוננות בגודל חכמת ה' בטבע, שתגרום לאדם לרצות להידבק בידיעת ה'. כעת אנו רואים שהרמב"ם ממשיך ואומר שבאותה התבוננות עצמה מושגת גם יראת ה' - לא היראה מפני עונשו אלא יראת רוממות, הבנת הפער הגדול שבין האדם לבין בוראו²³.

¹⁷ המילה במקור הערבי היא "אעתקאד", מילה ערבית מיוחדת שמשמעותה בערך "השתכנעות", ראו את דיוננו במשמעותה במצוות עשה א. נראה שגם כאן, בדומה למצוות האהבה, לא ניתן לצוות על עצם הרגש, והציווי הוא על התהליך השכלי שגורם באופן אוטומטי לתגובה הרגשית הנדרשת.

¹⁸ בהמשך דבריו הרמב"ם מביא גמרא (סנהדרין נו, א) ממנה מוכח שמדובר במצוות עשה. יש לדון האם היה צורך להוכיח את זה שמדובר במצווה מגמרא, או שהרמב"ם הביאה רק לתוספת וגם בלעדיה היה מונה את המצווה.

¹⁹ ראו את המובאות בפירוש על ספר המצוות לרס"ג בשמו: "היראה מענשו".

²⁰ ייתכן שישנה גם סיבה אחרת לבחירה זו של הרמב"ם - את המצווה לירא את ה' ניתן מבחינה מילולית להבין בקלות בתור יראה מפני עונשו. לעומת זאת, את מצוות אהבת ה' קשה יותר להבין בתור אהבה רק לשכר שהוא נתן.

²¹ אמנם עיין בהסברו של רה"י הרב רבינוביץ' זצ"ל (יד-פשוטה תשובה י, ד-ה) שמציע יישוב לשני הניסוחים.

²² הפסוקים המלאים: "כי אראה שמיר מעשי אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו?!".

²³ גם בסיכום דבריו בנושא (יסודי-התורה ד, יב) הרמב"ם מתאר את ההגעה לאהבת ה' דרך ההבנה (ציטטנו לעיל בהערה 7) וממנה עובר להגעה ליראת הרוממות: "ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיערוך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים וכל שכן לאחד מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגלמים שלא נתחברו בגולם כלל וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בוש וכלימה ריק וחסר".

כל הזכויות שמורות

מעניין לציין שגם רס"ג בספרו הנבחר באמונות ובדעות מדבר על יראה זו. בהמשך הקטע שראינו לעיל, בו מתאר רס"ג את דמותו של מי שהגיע להכרת ה', כותב רס"ג על נפשו של אותו חסיד: "וכל מה שמתבוננת בו מוסיפה יראה ופחד, כמו שאמר: 'על כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו' (איוב כג, טו)". אולם, נראה שרס"ג לשיטתו לא התייחס להיבט זה, שקשה להגיע אליו, במסגרת מניין המצוות²⁴.

סיכום

הרמב"ם מבין את מצוות האהבה כדבקות בקב"ה עצמו, הנובעת מהשגה שכלית מורכבת. ללא השגה שכלית זו – לא תתכן אהבת ה', וכאשר תהיה ההשגה השכלית – האהבה הרגשית תבוא בהכרח. כתוצאה מאהבה זו האדם מקיים את המצוות ללא תלות בשכר חיצוני ורוצה לקרב את שאר האנשים לידיעת ה'. לעומת הרמב"ם, רס"ג הסביר את מצוות אהבת ה' כאהבה לשכר שה' ייתן. נראה שעיקר המחלוקת ביניהם היא לא על הדרגה הגבוהה הראויה אלא בשאלה האם התורה מציבה רף כה גבוה בתור מצווה. נראה שלשיטת הרמב"ם אמנם הדרשה המלאה של התורה גבוהה מאוד, אך ישנן רמות ביניים שניתן להגיע אליהן. כמו כן, נראה שגם לשיטת רס"ג הדרגה הגבוהה של אהבת ה' עצמו ודבקות בו מתוך הבנה שכלית היא קיום של המצווה, אלא שגם בלעדיה נראה שיוצאים ידי חובה.

לגבי מצוות יראת ה', הרמב"ם בספר המצוות הלך בעקבות מוני מצוות אחרים וראה בה ציווי על יראת העונש, אולי בגלל ההקשר בו היא מופיעה בתורה. לעומת זאת, במשנה-תורה הרמב"ם מדבר על דרגה גבוהה יותר – יראת הרוממות הנובעת מהבנת הפער בין הבורא לנברא. גם כאן רס"ג מכיר גם את הדרגה הגבוהה עליה מדבר הרמב"ם, אלא שלא מנה אותה בתור מצווה הכרחית.

²⁴ כאן, בניגוד למה שראינו במצוות אהבת ה', רס"ג בספר הנבחר באמונות ובדעות לא מתייחס למצוות התורה אלא רק לתיאור חווייה כזו (ולפסוק מאיוב). כך שבנקודה זו אין סתירה בהגדרת המצווה ואין צורך לומר שרס"ג חזר בו/ יצר הגדרה מורכבת.
כל הזכויות שמורות